

Робітня словесника

Методичні запропоновання Тетяни ЧУМАК,

учителя-методиста Ічнянської гімназії ім. Степана Васильченка, відмінника освіти України

I.

«ВЖЕ ПОЧАЛОСЬ, МАБУТЬ, МАЙБУТНЄ...»

Читацька конференція за творчістю Ліни Костенко

Мета: допомогти учням пізнати розмаїтий світ поезії Ліни Костенко, розкрити її громадянську одухотвореність, високу художню культуру, багату образність, афористичність; розвивати аналітичні навички та вміння; плекати в учнів повагу й любов до високого поетичного мистецтва.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет письменниці, збірки її поезій, аудіозаписи пісень Ольги Богомолець на слова Ліни Костенко та записи творів Ф.Шопена, Л. ван Бетховена, художньо оформлені вислови поетеси:

- Поети – це біографи народу,
а в нього біографія тяжка.
- Душа – єдина на землі держава,
де є свобода чиста, як озон.
Кордон душі проходить над світами,
а там нема демаркаційних зон.
- Віддай людині крихітку себе.
За це душа поповнюється світлом.

План та перебіг уроку

(Звучить «Місячна соната» Л. ван Бетховена.)

Читець.

Страшні слова, коли вони мовчать,
коли вони зненацька причаїлись,
коли не знаєш, з чого їх почать,
бо всі слова були уже чиймись.

Хтось ними плакав, мучився, болів,
із них почав і ними ж і завершив.
Людей мільярди, і мільярди слів,
а ти їх маєш вимовити вперше!

Все повторялось: і краса, й потворність.

Усе було: асфальти й спориші.

Поезія – це завжди неповторність,
якийсь безсмертний дотик до душі.

Вступне слово вчителя. Що таке поезія? Це правда і чесність із собою. А що робити поетові, коли правди не докличешся, не дошукаєшся, коли правда є прямою дорогою на Голгофу? Кожен митець вирішує це питання для себе сам. Однак, відступивши від правди, поезія стає звичайним віршуванням. У цьому трагедія не тільки багатьох українських письменників, а й цілого суспільства, бо маємо величезну прогалину в літературному процесі ХХ століття. За томами книжок, написаних у добу соцреалізму, стоїть порожнеча. Спілка письменників щороку обростала новими й новими літе-

раторами, а справжньої літератури не було, поезія вмирала. Її намагалися перетворити на щось подібне до протоколу партійних зборів. Ліна Костенко, така вразлива до фальші, була однією з тих, хто страждав від цього незмірно.

Читець.

Поезія згубила камертон.
Хтось диригує ліктями й коліном.
Задеренчав і тон, і обертон,
і перша скрипка пахне нафталіном.
Поезія згубила камертон.
Перецвілась, бузкова і казкова.
І дивиться, як скручений пітон,
скрипковий ключ в лякливі очі слова.
У правди заболіла голова
од часнику, політики й гудрону.
Із правдою розлучені слова
кудись біжать по сірому перону.
Відходять вірші, наче поїзди.
Гримлять на рейках бутафорські строфи.
Але куди? Куди вони, куди?!
Поезія на грані катастрофи.
І чи зупиним, чи наздоженем?
Вагони йдуть, спасибі коліщаткам...
Але ж вони в майбутнє порожнем!
Як ми у вічі глянемо нащадкам?!

Учитель. Це визначальне – поет повинен думати про вічні цінності, які можна передати нащадкам. Саме такі вічні цінності сповідує Ліна Костенко, ними дишуть її вірші. Її поезія – явище унікальне і неповторне, яке неможливо вкласти в які-небудь рамки. Однак, щоб доторкнутися душею до її творчості, щоб зачерпнути з животворної криниці її духовності, ми оберемо певні тематичні цикли і розглянемо їх докладно.

Деякі дослідники аналізують творчість Ліни Костенко за певними тематичними категоріями. Скажімо, професор Григорій Клочек визначає такі з-поміж них: *пам'ять, творчість, любов, природа*. Це справді основні тематичні площини, у яких творить поетеса. Однак є пам'ять крізь призму природи, є природа крізь призму творчості і навпаки. Як, скажімо, у вірші «Осінній день, осінній день, осінній!» – природа, пейзаж, а за ним – історія життя.

Так чого ж я шукаю і чим я жива?!

Велемовний світ, велелюдний.

Ви поезія, вірші? Чи тільки слова?

У майбутнього слух абсолютний.

«Відмикаю світанок скрипковим ключем...»

Цей «слух абсолютний» майбутнього вимагає справжнього слова, справжньої поезії, чистих почуттів. Він допоможе розпізнати не лише справжню поезію, а й справжні життєві істини.

І ще одне. Те, що ми зараз відкриваємо, – це лише доторк до поезії, бо високе слово неможливо однозначно трактувати й аналізувати. Поезію треба вмійти слухати, відчувати, переживати.

Групи наших дослідників, у складі кожної з яких є основний доповідач, співдоповідачі й читці, до сьогоднішньої конференції готували такі теми:

«Категорія пам'яті в поезії Ліни Костенко»;

«Філософська заглибленість у сутність проблем життя»;

«Митець і суспільство у творчості поетеси»;

«Здатність відчувати єдність з природою».

Виступ першої групи

Категорія пам'яті в поезії Ліни Костенко

«К р и т и к». В естетичі Ліни Костенко категорія пам'яті – явище багатопланове. Поетеса належить до покоління, опаленого війною, тож кладе на папір свої спогади про жахіття війни, що залишили непогасний слід у серцях мільйонів. Хоча, здавалося б, чи багато могла закарбувати пам'ять підлітка? Виявляється, немало. Дитяча свідомість увібрала в себе болючі деталі, жорстокі картини, зафіксувала враження, стан душі, які з плином років викристалізувалися в усвідомлене бачення війни.

Мій перший вірш написаний в окопі,
на тій сипкій од вибухів стіні,
коли згубило зорі в гороскопі
моє дитинство, вбите на війні.

Остання війна людства смертоносно відлунує і в нашому сьогодні – така тема поезії «Пастораль ХХ сторіччя».

Словникова робота.

Пастораль (від *латин.* пастуший) – невеликий містечкий твір (або його частина) з ідилічним зображенням сцен сільського життя, життя пастушків.

Аріадна – дочка критського царя Міноса, яка допомогла Тесею вийти з лабіринту Мінотавра, подарувавши клубок ниток.

Аргонавти – герої, які здійснили далекий морський похід на кораблі «Арго» в Колхиду по золоте руно. У переносному значенні – мандрівники в незвідане, дослідники.

Вірш, як і більшість творів поетеси, сюжетний. Ліна Костенко малює моторошну картину загибелі трьох сільських пастушків: Павла, Сашка і Степана. Пасучи череду, хлопці знайшли залишену в полі гранату, взялися розбирати її – і всі загинули.

Ч и т е ц ь.

Пастораль ХХ сторіччя

Як їх зносили з поля!

Набрякли від крові рядна.

Троє їх, пастушків. Павло, Сашко і Степан.

Розбирали гранату. І ніяк в житті Аріадна вже не виведе з гора отих матерів. А степа-

будуть груди пекти ті залишені в полі гранати,
те покиддя війни на грузьких слідах череди.

Отакі вони, хлопці, кирпаті сільські аргонавти,
голуб'ята, анциболи, хоч не роди!

Їх рвонуло навідліг. І бризнуло кров'ю в багаття.

І несли їх діди, яким не хотілося жить.

Під горою стояла вагітна, як поле, мати.

І кричала та мати:

– Хоч личко його покажіть!

Личка вже не було. Кісточками, омитими кров'ю,
осміхалася шия з худеньких дитячих ключиць.

Гарні діти були. Козацького доброго крою.

Коли зносили їх, навіть сонце упало ниць.

Вечір був. І цвіли під вікнами мальви.

Попід руки держала отих матерів рідня.

А одна розродилась, і стала ушосте – мати.

А один був живий. Він умер наступного дня.

«К р и т и к».

• Який парадокс міститься уже в самій назві вірша?

• У чому драматичний контраст зображеної пасторалі?

• Як авторка передає мотив перерваного зв'язку часів?

• У чому вбачає промінчик надії поетеса?

• Які художні деталі цього вірша вас вразили?

Категорія «пам'ять» у художньому трактуванні Ліни Костенко тісно пов'язана з категоріями «батьківщина» і «духовність». На чому ґрунтується таке поєднання? Справжній поет не може бути байдужим до долі Батьківщини. Хіба ж він міг бути спокійним, розуміючи, що його народ через злу волю історії не мав своєї держави, не був повновладним господарем у своєму домі? У Ліни Костенко немає плакатних патріотичних віршів, немає гасел, вона не часто навіть вживає слово «Україна». А проте своїм підтекстом майже кожна поезія цієї авторки є високодуховною і патріотичною. Передусім це стосується творів, присвячених темі історичної пам'яті. Третій складник тематичного комплексу – «духовність». Категорія духовності виключно широка, і кожен митець по-своєму її трактує. Для Ліни Костенко духовність людини нероздільно пов'язана з її патріотизмом. Яскравим зразком поезії, що ілюструє цю думку, є вірш «Вже почалось, мабуть, майбутнє...». Складний філософський смисл його дотичний як до проблеми історичної пам'яті, так і до проблеми людської духовності.

Майбутнє починається кожної миті. Наше життя – це миттєвість між минулим і майбутнім. Поетеса окреслює систему духовних цінностей, які варто брати з собою в майбутнє з безперервного потоку днів, що минають.

Ч и т е ц ь.

Вже почалось, мабуть, майбутнє.

Оце, либонь, вже почалось...

Не забувайте незабутнє,
воно вже інеєм взялось!

І не знецінюйте коштовне,
не загубіться у юрбі.
Не промінійте неповторне
на сто ерзаців у собі!

Минають фронди і жіронди,
минає славне і гучне.
Шукайте посмішку Джоконди,
вона ніколи не мине.

Любіть травинку, і тваринку,
і сонце завтрашнього дня,
вечірню в попелі жаринку,
шляхетну інохідь коня.

Згадайте в поспіху вагона,
в невідворотності зникань,
як рафаелівська Мадонна
у вічі дивиться вікам!

В епоху спорту і синтетики
лодей велика ряснота.
Нехай тендітні пальці етики
торкнуть вам серце і уста.

Довідка.

Фронда – громадсько-політичний рух проти абсолютизму у Франції в XVII ст.; похідним від нього є значення непринципової, несерйозної опозиції.

Жіронда – політична партія часів Французької буржуазної революції кінця XVIII ст., що, представляючи інтереси великої торговельно-промислової палати, перейшла на бік контрреволюції. Переносно – партія, що схиляється до угоди з контрреволюцією.

«Критик». Ця поезія – зразок медитативної лірики.

Теорія літератури.

Медитація – форма філософської лірики, в якій поет висловлює свої роздуми над проблемами людського буття.

(Учні записують визначення в зошити.)

«Мозковий штурм».

- Чому вірш має таку назву?
- Що, на вашу думку, головне, а що другорядне в житті?
- Які непроминуці цінності пропонує брати з собою в майбутнє поетеса?
- Якою назвою їх можна об'єднати?
- Що ви ще додали б до цього «списку»?
- Які фрази можна назвати афористичними?
- Визначте в тексті ключове слово. Обґрунтуйте свій вибір.

Учитель. Оскільки справді ключовим у цьому вірші є слово «любіть», воно має стати вашим найважливішим життєвим компасом. Любіть світ довкола себе – він прекрасний у великому і в малому. Через любов лежить найкоротший шлях до пізнання. І лише через любов можна відчути «тендітні пальці етики».

«Критик». Вузловим поняттям, що поєднує історизм і духовність, є для Ліни Костенко також і мова. Безкомпромісна, як завжди, коли йдеться про духовні цінності, поетеса гнівно звинувачує холуїв і демагогів, з вини яких умирала мова на своїй рідній землі. Вона проводить часову паралель у XIX століття, гірко констатує, що політикою Росії як у царські, так і в радянські часи був великодержавний шовінізм. Протистояли йому поети, які завжди були і залишаються духовними речниками нації.

Ч и т е ц ь.

Біль єдиної зброї

(Уривок)

Безсмертна мова! Ти смієшся гірко.
Ти ж в тій труні й не вмістишся, до речі.
Вони ж дурні, вони ж знімали мірку
з твоїх принижень – не з твоєї величі!
Твій дух не став приниженим і плюсклим,
хоч слала доля чорні килими –
то од Віллойська до Холуйська,
то з Києва до Колими.
З усіх трибун – аж дим над демагогом.
Усі беруть в основу лєнінізм.
Адже ніхто так не клянеться Богом,
як сам диявол – той же шовінізм.
Як ти зжилася з тугою чаїною!
Як часто лицемірив твій Парнас!..
Шматок землі, ти звешся Україною.
Ти був до нас. Ти будеш після нас.
Мій предковичний,
мій умитий росами,
космічний,
вічний,
зоряний, барвінковий..
Коли ти навіть звався – Малоросія,
твоя поетеса була Українкою!

«Критик». Український письменник в умовах тоталітарного режиму мусив бездоганно володіти езопівською мовою. Може, тому у віршах Ліни Костенко так багато йдеться про чужі культури, історію інших народів, бо про свою власну правду говорити заборонялося. Однак поет, пишучи, сподівався на розуміння читача, на його вміння читати «між рядками». Ось саме таким чином – «між рядками» – прочитаємо вірш «Місто Ур».

Ч и т е ц ь.

...І жив народ. І звався він шумери.
Все пережив, і війни, й землетрус.
І древні воїни, що вмерли,
держали кубки біля вуст.
У тій долині, що аж ген де
пісками плавить небосхил,
царі, поети і легенди
лягли в шість ярусів могил.
Отак помалу і помалу
вони ішли у забуття.
А з міста Ур, з міського валу
шумери сипали сміття.
Все вище й вище, вище й вище
смітник тотальний виростав.
А що було там кладовище,
то вже ніхто й не пам'ятав.

В долині Тигра і Євфрата,
котру заносить жовтий мул,
поблякне слава Герострата
перед твоєю, місто Ур!
Бо то ж вогонь, то діло чисте.
В руках людини – то життя.
А ти, пихате і речисте,
по груди вгрузло у сміття.
Навалом сипавши непотріб,
засипав, сам не знав коли,
мечі, шоломи, арфи, котрі
твоєю славою були!
Чи стали люди твої ниці,
чи вже якась на них мана,
що ти засипав ті гробниці,
що ти забув ті письмена?!
Які врятують тебе гуси,
о найнещасніший народ,
що, переживши такі струси,
не пережив своїх глупот?!
...Ідуть роки. Ідуть століття.
Хтось щось руйнує. Хтось і створює.
А місто Ур зсипає сміття,
зсипає сміття на свою історію.

Довідка.

Герострат – давній грек, який прагнув будь-що увічнити своє ім'я і 356 р. до н. е. спалив храм Артеміді в Ефесі.

«Мозковий штурм».

- Що ви можете сказати про актуальність вірша в час його написання?
- Чи актуальний цей вірш нині?
- Які ви можете навести приклади на підтвердження своєї думки?
- Чи пов'язана проблема історичної пам'яті з проблемою духовності?

Виступ другої групи Філософська заглибленість поетеси у сутність проблем життя

«Критик». Одна з провідних тем віршів Ліни Костенко – це роздуми про час, про мить і вічність, про невмируще в людській душі, непроминуці цінності життя. Людина як найвища з-поміж усіх цінностей перебуває в епіцентрі художніх роздумів, хоч би про що писала авторка. Висновки про здобутки сучасної науки і втрати духовних орієнтирів сучасної людини вилились у такі рядки: «Цінує розум вигуки прогресу, душа скарби прадавні стереже».

До філософських медитацій поетеси належить і вірш «Життя іде і все без коректур...».

Читець.

Життя іде і все без коректур.
І час летить, не стишує галопу.
Давно нема маркізи Помпадур,
і ми живем уже після потопу.
Не знаю я, що буде після нас,
в які природа убереться шати.
Єдиний, хто не втомлюється, – час.
А ми живі, нам треба поспішати.

Зробити щось, лишити по собі,
а ми, нічого, – пройдемо, як тіні,
щоб тільки неба очі голубі
цю землю завжди бачили в цвітінні.
Щоб ці ліси не вимерли, як тур,
щоб ці слова не вичахли, як руди.
Життя іде і все без коректур,
і як напишеш, так уже і буде.
Але не бійся прикрого рядка.
Прозрінь не бійся, бо вони як ліки.
Не бійся правди, хоч яка гірка,
не бійся смутків, хоч вони як ріки.
Людині бійся душу ошукать,
бо в цьому схибиш – то уже навіки.

«Мозковий штурм».

- Назвіть ключові образи твору.
- До кого звертається поетеса?
- До чого закликає?
- Яке призначення людини на землі?
- Сформулюйте головну думку вірша.

Основна сутність духовних орієнтирів поетеси – у предковичній пам'яті Роду і Народу, у зв'язку поколінь. Сенса свого життя, свого призначення Ліна Костенко вбачає у збереженні й продовженні волелюбного козацького духу предків. Не випадково збірки «Сад нетанучих скульптур» і «Вибране» починаються одним і тим самим віршем, який став програмним у творчості поетеси.

Читець.

І засміялась провесінь: – Пора! –
за Чорним Шляхом, за Великим Лугом –
дивлюсь: мій прадід, і пра-пра, пра-пра –
усі ідуть за часом, як за плугом.
За ланом лан, за ланом лан і лан,
за Чорним Шляхом, за Великим Лугом,
вони уже в тумані – як туман –
усі вже йдуть за часом, як за плугом.
Яка важка у вічності хода! –
за Чорним Шляхом, за Великим Лугом.
Така свавільна, вільна, молода –
невже і я іду вже, як за плугом?!
І що зорю? Який засію лан?
За Чорним Шляхом, за Великим Лугом.
Невже і я в тумані – як туман –
і я вже йду за часом, як за плугом?..

Бесіда

- Який ключовий образ цього вірша? Чому ви так вважаєте?
- Яка смислова роль повторення фрази «За Чорним Шляхом, за Великим Лугом»? Що означають ці слова?
- Як ви розумієте порівняння «за часом, як за плугом»?
- Яку проблему порушує в цьому творі поетеса?
- Яка головна думка поезії?

Ключовий образ вірша – час. Він неперервний – і неперервною є історія роду, народу. Фраза-рефрен, де фігурують *Чорний Шлях і Великий Луг*, повертає нас до козацької вольниці, у героїчне минуле предків і водночас пов'язує із сучасністю. Ліна Костенко глибинно відчуває свої історичні корені, усвідомлює свою причетність до Вічності, як Поет

свідома своєї відповідальності перед минулими і майбутніми поколіннями.

Виступ третьої групи

Митець і суспільство у творчості поетеси

«Критик». Важливими філософськими категоріями у творчості поетеси є совість і лицарська честь. Людина честі має високе почуття власної гідності. Вона не принизить інших і не дозволить принизити себе.

Я в людей не проситиму сили,
я нічого в житті не просила...
Я в людей попрошу тільки віри
в кожне слово, почує від мене...

У поезії «Балада моїх ночей» авторка розмовляє з Дон Кіхотом – загальнолюдським символом лицарської честі. Поетеса з болем спостерігає, як Дон Кіхот прагне жити згідно зі своїми ідеалами, допомагати знедоленим, які його не розуміють і не приймають допомоги.

Ч и т е ц ь.

Стугнить земля. Ідуть великі юрми.
Ти думав – люди, глянув – барани!
Ти їм на поміч, лицар-недотепа.
Ти їх рятуєш, а вони у крик.
Ех, Дон Кіхоте, їм же не до тебе.
Не заважай їти їм на шашлик.
Гудуть стовпи гавайською гітарою.
Двобій душі й рогатого рагу...
Ох, лицарю, не зв'язуйся з отарою –
Вона тебе затопче в пилюгу!

У ч и т е л ь. За кого боляче поетеси: за середньовічного лицаря чи за сьогоденішого поета, який хоче, щоб його почули і зрозуміли?

Перше враження від цього уривка: авторка до людей ставиться зверхньо, не любить їх. Оманливе враження. Бо дуже слушно зауважила про свою колегу по перу Галина Гордасевич: «Не любите людей через те, що надто їх любите, що хотіла б бачити їх високими й прекрасними». І тут згадується І. Франко: «Ти, брате, любиш Русь, як дім, воли, корови, я ж не люблю її з надмірної любови».

«К р и т и к». Філософськими роздумами пронизані й «Летючі катрени» Ліни Костенко – цикл, уміщений у збірці «Вибране». Жанр визначила сама поетеса. Це короткі чотиривірші, написані «сходінками», майже без розділових знаків. По суті, це суцільні афоризми на різноманітні теми: роль поета в житті суспільства, призначення людини у світі, душа і духовність, історія і батьківщина, мораль як філософія життя.

Ч и т ц і (п о ч е р г о в о).

Стеля і стеля
А де ж висота?
Що за поет

як піввіку лякався?
Звикли до правди мої вуста
Нащо їм чорне вино лукавства?

Ми – атомні заложники прогресу
Вже в нас нема ні лісу

ні небес
Так і живем
од стресу і до стресу
Абетку смерті маємо –
АЕС

Куди йдемо?

Який лишаєм слід?
Хто пам'ять змив як дощик акварельку?
Все менше рук
що вміють сіять хліб
Все більше рук
що тягнуть все у пельку

Буває час орлів

а нині різне птаство
З державної руки сипнули їм пшона
Не треба правду говорити цвітасто
Вона сьогодні проста і страшна

Душа – єдина на землі держава

де є свобода чиста як озон
Кордон душі проходить над світами
а там нема демаркаційних зон

І виростають покоління

котрі не чули тишини
О найстрашніше з літочислень –
війна війною до війни!
І вже новітні канібали
і втрат людських не одридають
Що вберегли ми
що надбали
щоб дітям в спадок передать?!

Тривожними уважними очима

моя душа подивиться на все
Які фатальні наслідки й причини
великий світ над пірвою пасе!

Хто в нашу долю тільки не втручався

В яких тенетах тільки не б'ємось
Духовний Чорнобиль давно вже почався
а ми іще тільки його боїмось

Дозиметром не виміряєш дози

тотального спустошення душі
Історія лягає під бульдозери
Сучасний світ штампує фетиші

Не так страшна та річка Лета

не так цензура та гірка
як самознищення поета
брехнею власного рядка

Душа у вирій проводжає птиць

Трагічний профіль сходить над снігами
Поет не буде ширмою для вбивць
Були

і є

і будем ворогами

Спасибі вам за побажання злетів

Лечу на перебитому крилі
В Червону книгу запишіть поетів
Поети теж зникають на землі

Душа здригнеться і в астралі

Де ж те як писанка село?
В майбутнє підуть магістралі
а України наче й не було?!

Кричали «біс»
пишались зробленим
Прогрес любили над усе
Летить лелека над Чорнобилем
нікому діток не несе

Неправда хлопці
слава – не аванс
Ця слава часом – славі протилежність
Усе це ігри на один сеанс
Люблю свободу
слава теж залежність

Десь там планети в просторі без меж
Яка сумна у безвісті ночівля!
А може ми їм світимося теж?
А може ми їм зіронька вечіря?

Ніч одягне на груди
свій старий медальйон
Місто спить як строфи Верхарна
Скільки років землі –
і мільярд
і мільйон
а яка вона й досі ще гарна!

І смог
і СНІД
і чорний дим Бхопала
В Червоній книзі сірі журавлі
Не бійтеся ліси
іще не все пропало
Останній вільний зубр
ще ходить по землі

Людей на світі смуток не трима
Розвію хмару над життям навислу
Іронія –
це блискавка ума
котра освітить всі глибини смислу

Ви думали –
поет
ні за холодну воду
Сидить собі поет
пописує «стишка»
Поети – це біографи народу
а в нього біографія тяжка

Чорний сон віків не збудеться
що мине
а що й забудеться
що засне
а що й розбудиться
Чорний сон віків не збудеться
Б е с і д а

- Що робить цю групу віршів циклом?
- Що нам провіщають «Летючі катрени», до чого закликають?
- Які афоризми вразили своєю глибиною? Поясніть їхній зміст (*на вибір*).
- Як ви розумієте епіграфи, записані на дошці? Чи розкривають вони сутність поглядів Ліни Костенко на роль поета в суспільстві? Що можна додати?

Виступ четвертої групи
Здатність відчувати єдність із природою
Звучить один із ноктюрнів Ф.Шопена.
Ч и т е ц ь.

Сосновий ліс перебирає струни.
Рокоче тиша на глухих басах.
Бринять берези. І блукають луни,
людьми забуті звечора в лісах.
Це – сивий лірник. Він багато знає.
Його послухать сходяться віки.
Усе іде, але не все минає
над берегами вічної ріки.
Світає світ в терновому галуззі.
Кладуть вітри смичок на тятиву.
Десь голос мій шукає моїх друзів,
і хтось чужий кричить мені: ау!
І знову тиша. Лиш блукають луни.
Крізь день, крізь мить,
крізь душу, крізь віки.
Сосновий ліс перебирає струни
над берегами вічної ріки...

«К р и т и к». Ліна Костенко із тих митців, для яких тема природи завжди на чільному місці. У поезіях, де звучать мотиви єднання людини з довкіллям, найбільше гармонії та душевної злагоди. У цих творах відчувається абсолютне взаєморозуміння і взаємодовіра природи й розкритої навстіж душі ліричної героїні. Ставлення її до навколишнього світу іноді набуває інтимно-довірливих інтонацій. Виразно це бачимо в поезії «Виходжу в сад. Він чорний і худий...».

Ч и т е ц ь.

Виходжу в сад, він чорний і худий,
йому вже ані яблучко не сниться.
Шовковий шум танечної ходи
йому на згадку залишає осінь.

В цьому саду я виросла, і він мене впізнав, хоч довго придивлявся.
В круговороті нефатальних змін він був старий і ще раз обновлявся.

І він спитав: – Чого ж ти не прийшла у іншу пору, в час мого цвітіння?
А я сказала: – Ти мені один о цій порі, об інших і довіку.

І я прийшла не струшувать ренклюд і не робить з плодів твоїх набутку.
Чужі приходять в час твоїх щедрот, а я прийшла у час твого смутку.

Оце і є усі мої права.
Уже й зникало сонце за горами – сад шепотів пошерхлими губами якісь прощальні золоті слова...

«К р и т и к». У цій поезії прочитується підтекстовий зміст, або ж другий смисловий план, який можна сформулювати так: справжня дружба безкорислива, вона виявляється в тому, щоб підтримати друга у важку для нього годину.

У «Вибраному» Ліна Костенко виокремила розділ «Осінні карнавали». Більшість творів розділу –

поетичні шедеври. За великим рахунком – це школа, що вчить бачити і розуміти красу природи, відчувати її настрої.

Звучить ноктюрн Ф.Шопена.

Ч и т ц і.

Ставить осінь на землю свою золоту жирандоль.
І, ковтаючи сльози, одягши на плечі сукману,
перемотує літо на чорні котушки тополь,
шиє голим полям нескінченну сорочку з туману.
Тихо строчать дощі... І навіщо мені ця печаль?
Що я хочу спитати у цієї сумної кравчині?
Я прощаюся з літом. І воно мені каже: «Прощай!»
І хитає над шляхом порожні гнізда грачині.

Звучить запис пісні Ольги Богомолець «Осінній день, осінній день, осінній!»

Осінній день, осінній день, осінній!
О синій день, о синій день, о синій!
Осанна осені, о сум! Осанна.
Невже це осінь, осінь, о! – та сама.
Останні айстри горілиць зайшлися болем.
Ген килим, витканий із пtiць, летить над полем.
Багдадський злодій літо вкрав, багдадський злодій.
І плаче коник серед трав – нема мелодій.

* * *

Самі на себе дивляться ліси,
розгублені од власної краси.

Немов пройшов незримий Левітан –
то там торкнув їх пензликом, то там.

Осінній вітер одгуляв, затих.
Стоїть берізонька – як в іскрах золотих.

* * *

Ті журавлі, і їх прощальні сурми...
Тих відлітань сюїга голуба...
Натягне дощ свої осінні струни,
торкне ті струни пальчиком верба.

Сумна арфістко – рученьки вербові! –
по самі плечі вкютана в туман.
Зіграй мені мелодію любові,
ту, без котрої холодно словам.

Зіграй мені осінній плач калини.
Зіграй усе, що я тебе прошу.
Я не скрипковий ключ, а журавлиний
тобі над полем в небі напишу.

«К р и т и к». Тема відпочинку душі серед умиро-
твореної природи, частиною якої є й сама людина, в
багатьох віршах поетеси, написаних останніми ро-
ками, переростає у мотив апокаліпсису, зникання
життя, спричиненого людською нерозумністю.

Рубіконом для неї став Чорнобиль. Це трагічний
знак, межа, після якої людство стало нагадувати ме-
телика, який летить на вогонь, щоб згоріти. Цикл
«Інкрустації» рясніє вражаючими мініатюрами.

Ч и т ц і.

Атомний Вій опустив бетонні повіки.
Коло окреслив навколо себе страшне.
Чому Звізда-Полин упала в наші ріки?!

Хто сів цю біду і хто її погне?

Хто нас образив, знівечив, обжер?
Яка орда нам гідність притоптала?

Якщо наука потребує жертв –
чому ж не вас вона перековтала?!

Загидили ліси і землю занедбали.
Поставили АЕС в верхів'ї трьох річок.
То хто ж ви є, злочинці, канібали?!
Ударив чорний дзвін. І досить балачок.

В яких лісах іще ви забарложені?
Що яничари ще занапастьять?
І мертві, і живі, і ненароджені
нікого з нас довіку не простять!

Як зберегти в собі цю душу
в глобальнім клекоті біди?

Кити хоч викидаються на сушу,
А людству викидатися куди?

Стоять озера в пригорщах долин.
Луги цвітуть у придорожній смузі.

І царствений цибатий черногуз
поважно ходить в ранній кукурудзі.

Дівча козу на вигоні пасе.
Машина мчить, баранки крутять аси.

Малина спіє... і на все, на все
лягає пил чорнобильської траси.

«К р и т и к». Ці рядки й пояснювати не треба: во-
ни дихають високим болем. Космічною пусткою віє
від поезії «Дзвенять у відрах крижані кружальця».
Самотність природи, її мало не дитинна туга за лю-
диною, за господарем, виказує, що подія відбу-
вається у зоні, в покинутому селі, біля порожнього,
не зігрітого людським теплом обійстя.

Ч и т е ц ь.

Дзвенять у відрах крижані кружальця.
Село в снігах, і стежка ані руш.
Старенька груша дихає на пальці,
їй, певно, сняться повні жмені груш.
Їй сняться хмари і липневі грози,
чиясь душа, прозора при свічі.
А вікна сплять, засклив мороз їм сльози.
У вирій полетіли рогачі.
Дощу і снігу наковтався комин,
і тин упав, навіщо городить?
Живе в тій хаті сивий-сивий спомин,
улітку він під грушею сидить.
І хата, й тин, і груша серед двору,
і кияшиння чорне де-не-де,
все згадує себе в свою найкращу пору.
І стежка, по якій вже тільки сніг іде...

Б е с і д а

- Для чого автор персоніфікує предмети побуту?
- Якими образами передано пустку, відсутність жи-
вої душі?
- Які художні засоби використано в першому рядку?
- Чому останній рядок відіграє ударну роль, є
логічним наголосом усього вірша?

Учнівське узагальнення. Спілкування з
творчістю Ліни Костенко – це завжди важливий урок,

на якому осягаєш речі прості й мудрі. І якщо на тому уроці ти є старанним і розумним учнем, то збагнеш, що природа – це не просто буденні степ, трава, річка, ліс, сонце, туман, дощ і вітер, а дарований Богом диво-світ, у якому знаходиш красу, спокій, взаєморозуміння, відновлюєш свої сили, пізнаєш сенс існування.

Домашнє завдання.

Група А: самостійно проаналізувати «Давидові псалми»; написати твір «Духовні орієнтири творчості Ліни Костенко».

Література

1. Андрусенко В. Кодекс честі як імператив життя / В.Андрусенко // Дивослово. – 2003. – № 3.
2. Клочек Г. Ліна Костенко / Г.Клочек. – Кіровоград, 1999.
3. Костенко Л. Вибране / Л.Костенко. – К., 1989.
4. Краснова Л. «Легючі катрени» Ліни Костенко / Л.Краснова // Дивослово. – 1997. – № 5–6.
5. Мовчан Р. Українська література. 11 клас : [підручник для середньої школи] / Р.Мовчан, Ю.Ковалів, В.Погребенник, В.Панченко. – К. : Перун, 2001.
6. Овдійчук Л. Вивчення творчості Ліни Костенко в школі : [посібник для вчителя] / Л.Овдійчук. – Тернопіль : Підручники й посібники, 2002.
7. Панченко В. Самотність на верхів'ях / В.Панченко // Дивослово. – 2005. – № 3.

Група Б: уміти аналізувати лірику поетеси. Написати твір «Що дало мені спілкування з творчістю Ліни Костенко».

Для всіх: вивчити напам'ять вірші «Життя іде і все без коректур...» і «Вже почалось, мабуть, майбутнє...». Уміти аналізувати їх. Прочитати роман «Маруся Чурай» та поему «Дума про братів неазовських». Підготуватися до диспуту на тему «Вірність і зрада крізь призму історичних творів Ліни Костенко».

8. Рєваха В. Щоб відбулось життя... / В.Рєваха // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцейх та колегіумах. – 2007. – № 2.
9. Савка М. Ліна Костенко / М.Савка // Усе для школи. Українська література. 11 клас. – 2001. – Вип. 6.
10. Савка М. Життя на барикадах поезії / М.Савка // Дивослово. – 2005. – № 3.
11. Семенюк Г. Українська література : [підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів] / Г.Семенюк, М.Ткачук, О.Ковальчук. – К. : Освіта, 2006.
12. Слоновьська О. Конспекти уроків з української літератури. 11 клас. Нове прочитання творів / О.Слоновьська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2003.
13. Срібний птах : [хрестоматія з української літератури для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів] / упоряд. Г.Семенюк, М.Ткачук, А.Гуляк. – К. : Освіта, 2006. – Ч. II.

II.

ПРОБЛЕМА ВІРНОСТІ І ЗРАДИ У ТВОРАХ ЛІНИ КОСТЕНКО НА ІСТОРИЧНУ ТЕМАТИКУ

Мета: розкрити прийоми характеротворення, проблематику, художню вартісність роману у віршах «Маруся Чурай» та поеми «Дума про братів неазовських»; закріпити вивчене з теорії літератури про драматичну поему, епічний історичний роман та історичний роман у віршах; спонукати учнів до глибокого осмислення морально-етичних, духовних уроків Ліни Костенко; розвивати вміння дискутувати, відстоювати свою точку зору; виховувати толерантність, здатність до емпатії.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Вид уроку: диспут, розрахований на дві академічні години.

Обладнання: портрет письменниці, збірки її поезій, художньо оформлені вислови:

- Що ж це виходить? Зрадити в житті державу – злочин, а людину – можна?
Ліна Костенко, «Маруся Чурай»
- Це навіть не подвиг, це швидше відноситься до категорії подвижництва. Момент жертвності як катарсис спокути, моральна підзвітність самому собі.
Ліна Костенко, «Дума про братів неазовських»
- І хоча немає нічого вічного в бутті, і все тече, змінюється у потоці часу, та є одначе у минулому щось таке, що хочеться назвати неминущим, вічним, берегти, як святиню, і заповісти майбутньому, як нетлінний знак доблесті своїх предків, як дар їх нащадкам.
О.Довженко

План та перебіг уроку

Вступне слово вчителя. Ми ознайомилися з творами Ліни Костенко «Маруся Чурай» та «Дума про братів неазовських», з критичними статтями, вміщеними в підручниках та в додатковій літературі. Як стверджує відомий методист О.Слоновьська, «чим талановитіший твір, тим менша потреба на уроках розбирати його «по гвинтиках». Чим більшу долю філософського бачення вкладено в художнє полотно, тим менше шансів пояснити його єдино правильно і потрактувати однозначно.

Мета нашого диспуту – проаналізувати власне ставлення до цих творів, зокрема до проблем, порушених у них, та зробити свій вибір, продуманий і неупереджений: на чиєму боці я сам? що мені ближче?

Сьогодні групи дослідників захищатимуть свої проекти за такими питаннями:

1. Роман у віршах «Маруся Чурай» побудований на антитезі. На якій саме?
2. Чому, на вашу думку, Ліна Костенко звернулася до теми вірності і зради?
3. Зрада держави – злочин, який карається законом. А зрада людини? Чи спільні корені цих учинків?
4. Серед проблем, порушених у романі «Маруся Чурай», – любов і зрада, митець і народ, Руїна і

прагнення державності. Яку з них ви вважаєте ключовою? Чому саме?

5. Розділ «Проща». У чому, на думку автора, найбільша трагедія України? Для чого в канву української історії вплетено згадку про античну трагедію – Аппіїв шлях? Що ви про це знаєте?

6. Чому Маруся йде на прощу в Київ? Усвідомленим чи спонтанним було її рішення?

7. У чому трагедія Марусинового особистого життя? (*Трагедія Марусинового життя – в зраді і в смерті Гриця. Так? А коли перечитати останні розділи? Що нового додається до розуміння цього образу?*)

8. Як Ліна Костенко розв'язує проблему «miteць і народ»? Чи варто співцеві жертвувати життям заради нації, якщо нація не гідна такого співця?

9. Що спільного між романом у віршах «Маруся Чурай» і драматичною поемою «Дума про братів неазовських»?

10. Чи можна зраду одного або кількох переносити на всіх?

11. Що рухає Сахном Черняком, коли він приєднується до осуджених на страту Павлюка й Томиленка? Чому його жертву не приймає Павлюк? Чи завжди жертва – благо?

12. Чи морально залишити сім'ю, дітей, не скористатися можливістю боротися після поразки, щоб тільки звільнити себе від докорів сумління?

13. Вчинок Сахна Черняка народ оцінює неоднозначно: «Яким же треба бути чоловіком, щоб так на страту за своїх піти!» і «Мабуть, він просто дурень». А яка ваша думка? Як можна назвати цей учинок?

14. Чому Дон Кіхот називає Сахна собратом? Позитивну чи негативну характеристику дає цим порівнянням своєму героєві Ліна Костенко?

15. Які люди здатні взяти на себе спокуту за чужі гріхи?

16. Чи правомірно сказати, що погляд у минуле може стати одним зі способів самопізнання?

17. Як ви розумієте слова О.Довженка, винесені в епіграф уроку?

Словникова робота.

Аппіїв шлях – дорога у Стародавньому Римі, яка була збудована з воєнною метою за наказом цензора Аппія Клавдія в 312 році до н.е. Цей шлях з'єднував Капую з Брундізієм. Уздовж Аппієвої дороги біля Рима досі видно пам'ятники римського некрополя (могильника) часів язичництва і раннього християнства. У переносному значенні Аппіїв шлях – дорога мук, страждань і втрат.

Теорія літератури.

Роман у віршах – різновид змішаного жанру, якому властиві багатопроblemність, поєднання епічних принципів розповіді з суб'єктивним началом, притаманним ліричним творам. Дія в ньому, як правило, концентрується навколо долі одного чи кількох головних героїв.

Драма – твір, написаний у формі діалогів та монологів дійових осіб, що супроводяться ремарками; призначений для постановки на сцені.

Поема – віршований твір про події минулого й сучасного, який прославляє людей з незвичайною долею, сильним характером, величних, героїчних.

Орієнтовні висновки

Роман у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай» побудований на антитезі – протиставленні високого і низького, приземленого і духовного. Вибір життєвих пріоритетів ділить персонажів твору на два світи, які перебувають у жорстокому конфлікті. І всі події життя героїв визначаються належністю їх до котрогось із цих світів. Розшарування персонажів далеко не соціальне. Прірва, що пролягла між ними, – це відмінність їхніх духовних орієнтирів. Маруся внаслідок глибокого катарсису в розділі «Сповідь» доходить короткого, болочого у своїй лаконічності висновку: «Моя любов чолом сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі». Коріння цих орієнтирів – спадкове: життєві принципи Гордія Чурая, Івана Іскри, Богдана Хмельницького глибоко відрізняються від приземлених, власницьких інтересів Вишняка, Бобренчихи, вїгта Горбаня.

У всіх оцих скорботах і печалях,
у всіх оцих одвічних колотнечах –
і чурайські голови на палях;
і вишняківські голови на плечах.

Про що цей твір? Про зражене кохання? Про криваві часи Хмельниччини? Про славне і безславне минуле нашого народу? Ліна Костенко зуміла створити досконале художнє полотно, в якому переплелися всі теми в нерозривній цілісності. Але найбільше, очевидно, роман про те, що так глибоко хвилювало і хвилює поетесу, – про «генія в умовах заблокованої культури», про нерозривність снаги до життя і творчості (втративши бажання жити, Маруся Чурай уже не створювала пісень), про «нерівню душ».

В одному зі своїх виступів Ліна Костенко говорила, що національна свідомість пролягає через усвідомлення національних трагедій, яких у нашого народу було багато. Тому є в поетеси чимало творів історичної тематики – «Древлянський триптих», «Лютіж», «Чадра Марусі Богуславки» тощо. У них легенда межує з історичною вірогідністю, за допомогою алюзій авторка майстерно акцентує увагу на сучасності. Тому «Маруся Чурай» як художнє осмислення вічних тем – протиборства високого і низького, відчуженості генія і суспільства, нерівності душ – є позачасовим явищем.

Мотив зради, безперечно, виконує важливу роль у творі. Ставлення до зради так само є чинником розмежування між персонажами. Уперше це виявляється на суді, коли посланець із Січі каже: «Що ж це виходить? Зрадити в житті державу – злочин, а людину – можна?!» Проблема зради є ключовою і в гетьманському універсалі: «Вчинивши зло, вона не є злочинна, бо тільки зрада є тому причина».

Корені зради – у помилковому виборі життєвих орієнтирів. Приземленість, намагання в усьому знайти вигоду для себе, фетишизація матеріальних

статків змушують людину, яка обрала цей шлях, іти на конформізм, на угоду з самим сатаною, лише б зберегти свою власність, правдами і неправдами нажите майно. Для людей на кшталт Вишняка, Горбана, Бобренчихи не існує проблеми вибору. Головне для них – сите, спокійне життя при якій завгодно владі, якнайдалі від боротьби.

Гриць Бобренко завис над прірвою між двома берегами. З одного боку, сміливий козак, у колі побратимів, на полі битви він переживає хвилини психологічної свободи. Однак другою частиною своєї розполовиненої душі він тримається землі, матеріальних статків. Навіть любов до Марусі не спроможна визволити Гриця від впливу матері.

Проблема Грицевої роздвоєності криється в безвольності характеру: він не здатен на вчинки – ні на добрі, ні на злі, завжди пасивно належатиме тій морально-етичній атмосфері, в яку потрапив.

Роздвоєність душі приводить Григорія до зради. Він передусім зрадив ту половинку душі, яка дарувала йому свободу. А потім зрадив і кохання.

Багато перед ким невидимо постає в житті подібний вибір, і трудність його ще й у тому, що він – не разовий, а щоденний. Повсякчасний, довічний...

Ліна Костенко здійснила величезну дослідницьку роботу, щоб якомога точніше відобразити в романі Україну XVII століття. Образ рідної землі доби козацьких воєн – героїчної, поруйнованої і своїми ж зрадженої – постає передусім у розділі «Проца», де розповідається про подорож Марусі після материнської смерті на прощу до Києва. Після катарсисного очищення душі в розділі «Сповідь» для Марусі настає новий етап її буття на землі: етап духовного самопізнання, яке було неможливим без усвідомлення себе частинкою народу, частинкою України. Вітчизна тепер бачиться їй очима мандрівного дяка. На думку критика Анатолія Макарова, він є прообразом, або ж своєрідним предтечею Григорія Сковороди. Філософія його життя має виразно сквородинську основу: він так само втікає від світу. Освічений, великий патріот своєї землі, він чудово обізнаний з національною історією, веде зі своєю супутницею розмови про подвиги героїв, осуджує зрадника Ярему Вишневецького. Він бачить відірваність писемної культури від дійсності, її невідповідність духові часу. У його болісних зітханнях – усвідомлення доконечної потреби «великої книги нашого народу», яка б розказала світові правду про українців та Україну.

Усі віки ми чуєм брязкіт зброї,
були боги в нас і були герої,
який нас ворог тільки не терзав!
Але говорять: «Як руїни Трої».
Про Київ так ніхто ще не сказав.

У чому трагедія життя Марусі Чурай? Вона була народжена для пісень. Утративши сенс життя після зради коханого, вона втратила бажання творити, здатність до творчості. «Найтяжча кара звалася життям».

Чільне місце у творі займає проблема *митець і суспільство*. Легендарна піснярка, як людина у багатьох відношеннях незвичайна, виняткова, відчувала і глибоко переживала різне ставлення до себе з боку сучасників – від щирого захоплення й любові до повного нерозуміння й навіть агресивності до себе як до людини інакшої, не такої, як усі. «Таких дівок на світі не буває, хіба для цього дівці голова?» – сказала Бобренчиха.

Немає сумніву, вважає Григорій Ключек, що Ліна Костенко, змальовуючи образ своєї попередниці, української поетеси XVII століття, внесла у нього багато чого зі свого часу, зі своїх особистих стосунків з українським «застійним» суспільством 70–80-х років XX століття. Ліна Костенко в центр свого твору ставить питання жертвовного служіння співця своїй нації, навіть якщо нація не гідна поки що такого співця. Інша річ, що цей поет вивищить її до свого рівня.

Високе й прекрасне, віроломне й героїчне відкривається митцеві в багатостраждальній історії України. Через чимало творів Ліни Костенко на історичну тематику проходить мотив зради – фатуму нашої нації. Цей же мотив ріднить роман у віршах «Маруся Чурай» з драматичною поемою «Дума про братів неазовських».

Завжди знаходилися перевертні, головною ознакою вдачі яких були віроломство й підступність («легким коштом відкупитись»). Загинули не в бою, а полягли через зраду відважні козацькі ватажки Северин Наливайко та Іван Сулима. Така ж доля спіткала Павла Павлюка, гетьмана нерестрового козацтва, і його сподвижника Василя Томиленка: коли «шість тисяч під Кумейками лягло», їх полякам віроломно видали свої.

Письменниця використовує «Літопис Львівський», де описано трагедію під Кумейками 1637 року, а також народну «Думу про втечу трьох братів з міста Азова», уривки з якої майстерно вплітаються в художню канву драматичної поеми. Проте авторка протиставила свою думу народній: коли брати з Азова з турецької «тяжкої неволі утікали» і найменшого брата лишали, то герої Ліни Костенко йшли на смерть, умовляючи свого молодшого товариша тікати й рятуватися.

Загальновідомо, що аморально не прийти на допомогу старому, немічному, хворому. А чи потребує допомоги сильна людина? Чи не принижує її співчуття? Мабуть, треба дивитися, від чого страждає ця людина. У даному разі – від зради своїх. Для українського козацтва це було найстрашніше.

Сахно Черняк іде за приреченими, не вагаючись, – і його вчинок переважає другу шальку терезів, де юрмляться зрадники. Павлюк каже:

Страшно,
Що і на цей раз видали свої!

Це – наскрізна тема, наскрізний біль і сором, чорна нитка в тканині долі української людності. І в народній, і в літературній творчості подібне було

нібито не раз. Співцем незрадливості, гідності, честі назавжди лишиться Ліна Костенко.

Про тих не думай. Думай ось про цього.

Цей нас не видав. Цей вартніш за все, –

відповідає Павлюкові Томиленко. І відчувається, що для обох цих персонажів твору вчинок Сахна Черняка – справжня моральна винагорода, підтвердження того, що боротьба була не даремною, що життя і справа вірного Україні козацтва виправдані перед Богом і людьми.

У вчинкові Черняка, прокоментованому нашим сучасником, закодований головний мотив твору: «Це навіть не подвиг, це швидше відноситься до категорії подвижництва. Момент жертвості як катарсис спокути, моральна підзвітність самому собі».

Рушієм учинку молодого козака є внутрішня настанова, переконання, совість. Але Черняк у Ліни Костенко – не просто носій високих моральних чеснот. Це жива людина зі своїми болями і слабкостями. І йому, звичайно, не байдужа доля його сім'ї, жінки, дітей. На пояснення Томиленка, що їх везуть уночі, «по селах щоб жінки не голосили», Сахно Черняк зізнається: «Та, може, воно й краще... кому як... бо от мені не вистачило б сили».

Характерно, що добровільно йде на страту з метою спокутувати гріхи інших людина, яка не ховалася за чийсь спину, якій не сором глянути у вічі співвітчизникам – сучасникам і нащадкам.

У безкорисливому і безоглядному вчинкові Сахна Черняка є щось від Дон Кіхота. Вчинки цього персонажа, його відданість ідеї, готовність до подвигу не приносять ніякої користі, а героїзм його смішний і наївний. Проте герой Сервантеса став загальнолюдським символом лицарства, живе віки, отже, втілює в собі одвічні цінності, без яких не може існувати людство. Тож основна функція, яку виконує Сахно Черняк, – це збереження і передача у спадок генетичних рис нації, які унеможливають духовне виродження народу, тримають людину на рівні морально досконалої особистості. «Це просто

генетично усвідомлена потреба утримати духовний баланс у життєво перспективній позиції».

Якщо сучасний митець береться за художнє осягнення якоїсь історичної доби, то він шукає в ній саме те, що допомагає йому краще зрозуміти і пояснити сучасну йому дійсність. Історія безперервна і спадкоємна. Ми, теперішні, сформовані всім ходом нашого попереднього історичного розвитку. Ось чому погляд у минуле є для нас одним зі способів самопізнання. Читаючи історичні твори Ліни Костенко, постійно відчуваєш перегук їх з учорашнім, зовсім недавнім, і сьогоднішнім днем.

Поетеса в «Думі про братів неазовських» певною мірою порівнює і себе, й кожного зі своїх сучасників з отим «непомітним» для літописів духовним звитязцем Сахном Черняком. Хоча йому й доводиться доганяти фіру з приреченими на страту, але сприймається він не як попутник: на ньому тримається вся концепція драматичної поеми. Цей твір не втратив актуальності, навпаки, став особливо викривальним, таким, що волає до совісті багатьох і ніби запитує: а хто з вас учепиться за воза, який везе зраджених на четвертування?

Німецький філософ Імануїл Кант писав: «Кінцeve призначення роду людського полягає в найвищому моральному вдосконаленні, яке досягається за допомогою свободи особистості, завдяки якій людина здатна відчути найвище щастя. Іманентний принцип світу – свобода. Призначення людини, таким чином, у тому, щоб досягти найвищої досконалості через свою свободу. Бог хоче не тільки того, щоб ми були щасливі, а й щоб самі зробили себе щасливими – у цьому справжня моральність. Найвище моральне вдосконалення – це загальна мета людства».

Домашнє завдання.

1. Спробувати самостійно проаналізувати з позиції *вірність* – *зрада* вірш Ліни Костенко «Чадра Марусі Богуславки».

2. Підготувати для аналізу кілька поезій з інтимної лірики поетеси. Вивчити один вірш напам'ять.

Література

1. Андрусенко В. Диспут на уроці літератури в гуманітарній парадигмі виховання / В.Андрусенко // Дивослово. – 1999. – № 4.

2. Ковалевський О. Український комплекс «вірності – зради» у контексті ліро-епічних творів Ліни Костенко / О.Ковалевський // Київ. – 2005. – № 2.

3. Костенко Л. Маруся Чурай / Л.Костенко. – К., 1979.

4. Костенко Л. Сад нетанучих скульптур / Л.Костенко. – К.: Рад. письменник, 1987.

5. Клочек Г. Нескорена. Штрихи до життєвої і творчої біографії Ліни Костенко / Г.Клочек // Срібний птах: [хрестоматія з української літератури для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів]. – К.: Освіта, 2006. – Ч. II.

6. Кудрявцев М. Перед лицем епох. До проблеми історизму творчості Ліни Костенко / М.Кудрявцев // Українська мова та література: Шкільний світ. – 2003. – № 17.

7. Мордюк Н. «Дума про братів неазовських»: Урок-бесіда з позакласного читання / Н.Мордюк // Українська мова та література: Шкільний світ. – 2003. – № 17.

8. Надурак С. Вивчення української літератури. Інтегровані уроки. 11 клас / С.Надурак, О.Слоньовська. – Х.: Ранок, 2004.

9. Пономаренко І. «Геній – це не дар, а шлях...» / І.Пономаренко // Українська мова та література: Шкільний світ. – 2003. – № 17.

10. Савка М. Ліна Костенко // Усе для школи. Українська література. 11 клас. – 2001. – Вип. 6.

11. Семенюк Г. Українська література: [підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів] / Г.Семенюк, М.Ткачук, О.Ковальчук. – К.: Освіта, 2006.

12. Слоньовська О. Конспекти уроків з української літератури. Нове прочитання творів. 11 клас / О.Слоньовська. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2003.

13. Яценко Н. Творчість Ліни Костенко: Система уроків для 11 класу / Н.Яценко // Українська мова та література: Шкільний світ. – 2007. – № 10.